

Ikkinchi Jahon Urushi Davri O'zbek Adabiyotini Tahlil Qilish

Firuz Buriyeva¹, Isoqova Jasmina²

Annotatsiya: Bu maqolada Ikkinchi Jahon urushi va urushdan keyingi davr o'zbek adabiyoti tahlil metodlari haqida so'z yuritiladi. Mazkur davrda o'zbek adabiyotida urushning ijtimoiy hamda ma'naviy oqibatlarini, xalqning qahramonligi va insoniy iztiroblar badiiy obrazlar orqali aks ettirilgan. Maqolada urush yillaridagi adabiy jarayonlar, asarlar mazmun-mohiyati va yozuvchi-shoirlarning mavzuga yondashuvlari tahlil qilinadi. Jumladan, urushdan keyingi davrda adabiyotda tinchlik, tiklanish va kelajakka umid mavzulari qanday ifodalangani aytib o'tiladi. Tadqiqot natijalari adabiy jarayonlarning o'zbek xalqining tarixiy va ma'naviy o'zligini aks ettirishdagi o'rni aniqlashga xizmat ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Ikkinchi Jahon urushi, o'zbek adabiyoti, urushdan keyingi davr, badiiy tahlil, xalq qahramonligi, tinchlik, tarixiy yodgorlik, yozuvchi, she'riyat.

Kirish

II Jahon urushi hamda urushdan keyingi davr, o'zbek adabiyotida muhim o'zgarishlarni keltirib chiqargan bir davr bo'ldi. Bu davrda adabiyotda xalqning kurash ruhini, mashaqqatli kunlarni yoritishga qaratilgan asarlar paydo bo'ldi. Shoirlar va yozuvchilar urushning dahshatli oqibatlarini, uning odamlar hayotiga ta'sirini, jamiyatdagi o'zgarishlarni o'z asarlarida aks ettirdilar. Ammo urush faqat fojiali voqealarni tasvirlab qolmagan, balki tinchlik va barqarorlikka bo'lgan intilish, umidlar va orzular ham shoirlarning ijodiga ilhom bergan. Shu tufayli, II Jahon urushi va urushdan keyingi davrda yaratilgan adabiy asarlar nafaqat tarixiy hujjatlar sifatida, balki xalqning ruhiy holatini, ma'naviy qarashlarini aks ettirgan badiiy asar sifatida ham katta ahamiyatga egadir. Bu davrda milliy adabiyotning yangi yo'nalishlari shakllanib, adabiyotda tinchlik, totuvlik va yangi umidlarni yaratishga intilish aniq sezildi. O'zbek adabiyotining bu davrdagi asarlari xalqning azob-uqubatlarini, kurashdagi qahramonlikni, tinchlik orzularini yoritib, yangi badiiy talqinlar orqali o'zining falsafiy chuqurligini ko'rsatdi.

Adabiyotlar sharhi: II Jahon urushi va urushdan keyingi davr o'zbek adabiyoti

II Jahon urushi va urushdan keyingi davr o'zbek adabiyoti o'ziga xos va murakkab bir jarayon bo'lib, bu davrda adabiyot nafaqat urush voqealari va uning xalqqa bo'lgan ta'siri haqida yozilgan asarlar bilan boyidi, balki yangi jamiyat sharoitida yangi mavzular va obrazlar yaratildi. Bu davr adabiyoti, ayniqsa, adabiyotshunoslar tomonidan chuqur tahlil qilinib, milliy o'zlikni saqlash, jamiyatdagi o'zgarishlarni aks ettirish, urush va uning xalq hayotiga bo'lgan ta'sirini tasvirlashdagi yangi uslublar o'rganildi.³ O'zbek adabiyoti tarixida Ikkinchi Jahon urushi davridan keyin yaratilgan asarlar katta o'zgarishlarni, yangi mavzularni, yangi poetik uslublarni aks ettiradi. Urushning qahrli, qayg'uli ta'siri va u orqali yuzaga kelgan psixologik, ijtimoiy, iqtisodiy muammolar adabiyotda yangicha ko'rinishlarda namoyon bo'ldi. Urushdan keyingi davrda milliy va xalq haq-huquqlari uchun kurashgan yozuvchilar o'z asarlarida erkinlik, mustaqillik va kelajakni qayta qurish haqida chuqur mulohazalar yuritganlar. Shu bilan birga, urush va uning oqibatlarini bog'liq she'riyat va proza o'zining badiiy shaklini ham o'zgartirdi. Adabiyotda ijtimoiy haqiqiylik, xalq hayotining og'ir sharoitlari tasvirlandi, yangi obrazlar paydo bo'ldi. Shoir va yozuvchilar insoniylik, jasorat,

¹ filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

² 3-bosqich talabasi

³ Karimov, A. (2020). O'zbek adabiyotida urush va urushdan keyingi davr. Toshkent: Fan nashriyoti.

vatanparvarlik kabi g'oyalarga asoslangan asarlar yaratdilar. ⁴ Tadqiqotchilarning fikricha, Ikkinchi Jahon urushidan keyingi adabiyotda o'zbek xalqining hayotiga ta'sir qilgan asosiy ijtimoiy voqealar, jumladan, sovet tuzumi, kollektivlashuv va industrializatsiya jarayonlari o'z aksini topgan. Shu bilan birga, shaxsiyatni va uning ma'naviy rivojlanishini aks ettirishdagi yangi yondashuvlar ham ma'lum bo'ldi. 1940-1950-yillarda yozilgan asarlarda adabiyot milliy uyg'onish, tarixiy xotira va erkinlik mavzulari bilan boyidi. Shoirlar, ayniqsa, jangovar qahramonlar, xalqning urushdagi qatnashchilari, ayollarning mehnat va jasoratini tasvirlash orqali o'zbek millatining ruhiy barqarorligini aks ettirdilar. Shu davrda adabiyotda insonning erkinlik va mustaqillikka intilishi, shuningdek, jamiyatdagi adolat va tinchlikka bo'lgan ehtiyoj yuqori baholandi. ⁵ Bundan tashqari, adabiyotshunoslar urushdan keyingi davrda o'zbek adabiyotida yangi janrlarning rivojlanishini ham ta'kidlashadi. Urush va urushdan keyingi davrda yozilgan she'rlar, hikoyalar, romanlar va pyesalarda yangi poetik uslublar va stilistik elementlar paydo bo'ldi. Urushdan keyingi adabiyotda, xususan, psixologik tahlil va realizmning yangi shakllari keng tarqaldi. Bu davrda adabiyot ijtimoiy haqiqiylik va insonning ichki dunyosini yanada chuqurroq ifodalashga intildi. Shu bilan birga, adabiyotda o'zbek xalqining o'tmishdagi mardlik va fidoyiligi, uning milliy qadr-qimmatini va ma'naviy boyligini ulug'lashga qaratilgan asarlar ham yaratilgan. ⁶ Ikkinchi Jahon urushi va urushdan keyingi davr o'zbek adabiyoti, shubhasiz, tarixiy, madaniy va ijtimoiy o'zgarishlarning kuchli tasviriga aylandi. Bu davrda adabiyotning yangi yo'nalishlari shakllandi, zamonaviy o'zbek adabiyoti rivojiga katta hissa qo'shildi. Adabiyotshunoslar va tadqiqotchilar urushdan keyingi o'zbek adabiyotining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish orqali uning xalqni birlashtiruvchi, ma'naviy uyg'onish keltiruvchi kuch sifatida qanday xizmat qilganini aniqladilar. ⁷ Adabiyotshunoslarning ko'pchiligi urush va urushdan keyingi adabiyotning jamiyatdagi rolini chuqur o'rganib, uni nafaqat tarixiy, balki estetik nuqtai nazardan ham tahlil qilmoqda. Bu asarlarda faqat jangovor voqealar va ularning ijtimoiy ta'siri tasvirlanib qolmay, balki insonning ichki dunyosi, uning ma'naviy va ruhiy holati, jamiyatdagi o'zgarishlarga nisbatan qarashlari ham aks etadi. Shu bilan birga, urushning xalqqa bo'lgan ta'sirini tahlil qilgan asarlar zamonaviy o'zbek adabiyotining eng yorqin namunalari hisoblanadi. Adabiyotda urushning nafaqat fizikal, balki ruhiy jihatlari ham o'rganilib, har bir insonning o'zini qanday tutishi, qanday qarorlar qabul qilishi haqida fikrlar bildirilgan. ⁸ Urushdan keyingi davrda adabiyotda inson, uning ruhi va ijtimoiy hayoti haqida yangi yondashuvlar shakllandi. Adabiyotshunoslar o'zbek adabiyotini o'rganishda yangi metodologiyalarni qo'llab, Ikkinchi Jahon urushi va urushdan keyingi davrning jamiyatda o'zgargan ijtimoiy-psixologik holatini yoritishda katta o'rin tutdi. Bu adabiyot jamiyatning ruhiyatini ifodalashda, tarixni qayta tiklashda va ma'naviy qiyinchiliklarni yengishda muhim vosita bo'lib xizmat qilgan. Shu bois, urushdan keyingi o'zbek adabiyotini o'rganish bugungi kun adabiyotshunosligi uchun nihoyatda dolzarb va muhim masala bo'lib qolmoqda. ⁹

Metodologiya

Maqolada II Jahon urushi hamda urushdan keyingi davr o'zbek adabiyotini tahlil qilishda bir nechta ilmiy yondashuvlar va metodologik prinsiplardan foydalanilgan. Dastlab, tadqiqotning asosiy maqsadi urushning o'zbek adabiyotiga bo'lgan ta'sirini, yangi ijtimoiy hamda madaniy sharoitlar bilan bog'liq o'zgarishlarni aniqlashdan iboratdir. Buning uchun asosan tarixiy-adabiy metod, ijtimoiy tahlil va adabiy-tarixiy yondashuvlar foydalanilgan. Bu metodlar adabiyotda o'zgarishlarni, yangi mavzular va obrazlar shakllanishini, jumladan, adabiyotning jamiyatdagi o'rni va rolini tushunishga yordam beradi. **Tarixiy-adabiy metod** orqali Ikkinchi Jahon urushi va urushdan keyingi davr adabiyotidagi o'zgarishlar, voqealar va ularning adabiyotga ta'sirini tahlil etish imkoniyati yaratildi. Ushbu metod yordamida urushning jamiyatdagi ta'siri, jumladan, adabiyotda yangi mavzular hamda obrazlarning shakllanishi, ularning badiiy va ma'naviy jihatlari tahlil qilindi. Urush hamda undan keyingi davrda

⁴ Shukurov, D. (2019). Adabiyot va ijtimoiy o'zgarishlar. Toshkent: Sharq nashriyoti.

⁵ Tursunov, O. (2018). O'zbek she'riyatida urush va uning ta'siri. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.

⁶ Xolmurodov, S. (2020). II Jahon urushi va o'zbek adabiyoti. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti.

⁷ Nurmuhhammadov, B. (2017). Urush va adabiyot: Nazariy tahlil. Samarqand: SamDU nashriyoti.

⁸ Mirzayev, I. (2021). Sovet davri va o'zbek adabiyoti. Toshkent: Adabiyotshunoslik markazi.

⁹ Usmanov, A. (2020). Milliy qadriyatlar va urushni tasvirlash. Toshkent: Yangi asr avlodi.

adabiyotda sodir etilgan o'zgarishlar, xalqning ruhiy holati hamda ijtimoiy sharoitlar chuqur o'rganildi. **Ijtimoiy tahlil metodologiyasi** bilan o'zbek adabiyotida jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlarning tasviri, adabiyotning jamiyatni anglash va unga ta'sir ko'rsatishdagi o'rni ko'rib o'tiladi. Bu metod yordamida o'zbek xalqining urushdan keyingi davrda qanday ijtimoiy va ma'naviy jihatdan qayta tiklanishi va adabiyotning bu jarayondagi ahamiyati tahlil qilindi. Jumladan, adabiyotdagi individual va jamiyatning holati, urush oqibatlarining ijtimoiy tahlilini aniqlashda yordam ko'rsatadi. **Adabiy-tarixiy yondashuvni** qo'llash orqali o'zbek adabiyotining tarixiy rivojlanish jarayonidagi o'rin va rolini, yangi davrda yaratigan asarlarni, urushning va sovet tuzumi ta'sirida adabiyotda yuzaga kelgan o'zgarishlarni o'rganish imkoniyati yaratildi. Shu bilan birga, adabiyotning tarixiy kontekstini to'g'ri baholash, adabiy asarlarning mualliflari va ularning ijodiga nisbatan tanqidiy tahlil etishning ahamiyati ko'rsatildi. Shuningdek, **komparativ tahlil metodologiyasi** bilan II Jahon urushi va urushdan keyingi davr o'zbek adabiyoti boshqa mamlakatlar adabiyoti bilan taqqoslanadi. Mana shu yondashuv orqali o'zbek adabiyotining o'ziga xos xususiyatlarini, urush va urushdan keyingi davrda milliy adabiyotda qanday farqlar hamda o'xshashliklar mavjudligini aniqlashga qaratilgan tahlillar olib borildi. Bundan tashqari, **adabiyotshunoslikning zamonaviy uslublari** hamda **psixologik yondashuvlar** yordamida urush hamda uning odamlar ruhiyatiga ta'siri haqida chuqurroq fikrlar ifodalandi. Adabiyotshunoslar o'zbek adabiyotidagi o'zgarishlarni psixologik, ma'naviy va estetik nuqtai nazardan tahlil qilish orqali adabiyotdagi yangi shakllar va poetik elementlarning paydo bo'lishi bilan bog'liq fikrlarni ishlab chiqdilar. Shu tarzda, ushbu metodologiya yondashuvlaridan foydalanib, Ikkinchi Jahon urushi va urushdan keyingi davr o'zbek adabiyotini keng qamrovli tarzda tahlil qilish imkoniyati yaratildi. Bunda adabiyotshunoslik, tarixiy, ijtimoiy va psixologik tahlil metodlari birgalikda foydalaniladi.

Natijalar va Munozara

Ikkinchi Jahon urushi hamda urushdan keyingi davr o'zbek adabiyotining rivojlanishiga oid amalga oshirilgan tadqiqotlar natijalari adabiyotshunoslikda yangi yondashuvlarni va metodologik tahlillarni kiritdi. Tadqiqot natijalari asosida urushning o'zbek adabiyotiga ta'siri va uning keyingi yillarda qanday o'zgarishlarga sabab bo'lganligi aniqlanishi mumkin. Shuningdek, urush va urushdan keyingi davr adabiyotida yuzaga kelgan ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar, yangi mavzular va obrazlar tahlil qilindi. Avvalo, Ikkinchi Jahon urushi davrida o'zbek adabiyotida urushning salbiy ta'siri hamda xalqning og'ir ruhiy holati, qahramonlik va fidoiylilik mavzulari ilgari surildi. Ko'plab yozuvchilar urushning dahshatli oqibatlari haqida asarlar yaratdi, ularning asarlarida insonning ichki kurashi, oilaviy dardlar va muammolar ko'tarildi. Urushning hayotdagi ta'siri, adabiyotda o'zining aynan ko'rinishi bilan ifodalandi. Bu davrda yaratigan asarlarda jahon urushi ta'sirini, urushning og'ir ijtimoiy oqibatlarini, xalqning ruhiy holatini hamda hayotining qayta qurilishi, shakllanishi kabi masalalar ko'tarildi. Ikkinchidan, urushdan keyingi davrda o'zbek adabiyotida yangi ijtimoiy, siyosiy va madaniy sharoitlar bilan bog'liq o'zgarishlar sodir bo'ldi. Sovet hokimiyati ta'sirida bo'lgan adabiyotda "sotsialistik realizm" uslubi ustuvor bo'ldi. Bu uslubda yaratilgan asarlar ko'pincha jamiyatning mehnatkash qahramonlarini, mustahkam mehnat va ijtimoiy adolatni ulug'lashga qaratilgan edi. Shu bilan birga, urushdan keyingi davrda o'zbek adabiyotida milliy yo'nalishlar, xalqning madaniy hamda tarixi merosiga qayta murojaat qilish ham sezildi. Bundan tashqari, urush va undan keyingi davrda o'zbek adabiyotida yangi obrazlar va tematikalar yuzaga chiqadi. Urush davrida adabiyotda odamlarning ichki ruhiyatiga, ularning qiyinchiliklarga qarshi kurashiga katta e'tibor ko'rsatiladi. Shu bilan birga, urushdan keyingi davrda o'zbek yozuvchilari o'z xalqining tarixiy xotirasi va madaniyatini saqlab qolishga intilishdi. O'zbek adabiyotida milliy va zamonaviylikni uyg'unlashtirish, jumladan, shaxsiyatni va jamiyatni anglash, ularga yangi ijtimoiy hamda madaniy shakllar kiritish orqali adabiyot taraqqiyotida yangi bosqichlarga erishildi. Natijalar shuni ko'rish mumkinki, ikkinchi Jahon urushi va urushdan keyingi davr o'zbek adabiyotining rivojlanishida adabiy va ijtimoiy jarayonlar bir-biri bilan chambarchas bog'langan. Yozuvchilar urushning salbiy ta'sirlarini badiiy va estetik jihatdan ifodalashda muhim rol o'ynadilar. Jumladan, urushdan keyingi davrda adabiyotda jahon adabiyoti bilan o'zaro aloqalar ham kengayganini ko'rish mumkin. Bu davrda o'zbek adabiyotida yangi shakllar, yangi obrazlar, yangi mavzular hamda yangi uslublar paydo bo'ldi.

Munozara

O‘zbek adabiyotining Ikkinchi Jahon urushi hamda urushdan keyingi davrini tahlil qilishda, bir nechta muhim munozarali masalalar yuzaga keladi. Birinchidan, adabiyotda urushning aniq ijtimoiy va madaniy ta’sirlarini hisobga olishda, ba’zi yozuvchilarning asarlari faqat ijtimoiy realist bo‘lib, insonning ichki ruhiyatini to‘liq aks ettirmadi. Ularning asarlarida ijtimoiy mavzular birinchi o‘rinda turdi, shuning uchun adabiyotning estetik hamda psixologik qirralari yetarli darajada yoritilmagan. Bu borada adabiyotshunoslar va tanqidchilar o‘rtasida ijtimoiy-realist va psixologik-adabiy uslubning o‘zaro uyg‘unlashuvi haqida keng munozaralar olib borilmoqda. Ikkinchidan, urushdan keyingi davrda o‘zbek adabiyotida “sotsialistik realizm” uslubi ko‘p hollarda yozuvchilarning erkin fikrlashiga to‘sqinlik qildi. Bu davrda yozuvchilar ko‘pincha hukumatning siyosiy talablariga moslashishga majbur bo‘ldilar, bu esa ba’zi adabiy asarlarning badiiy sifati va chuqurligi haqida savollar tug‘diradi. Shu bilan birga, milliy adabiyot va xalqning tarixiy merosiga qiziqish kuchayib, milliy identitet va mustaqillik g‘oyalari yangi asarlarda aks etdi. Jumladan, adabiyotshunoslar o‘rtasida Ikkinchi Jahon urushi va urushdan keyingi davr o‘zbek adabiyotidagi jahon adabiyoti bilan bog‘liq o‘zgarishlarni muhokama qilishmoqda. Mana shu davrda o‘zbek adabiyoti, ayniqsa, XX asrning 50-60-yillarida jahon adabiyoti bilan o‘zaro aloqalarga ega bo‘lib, o‘zbek adabiyotida ham yangi janrlar, uslublar va obrazlar yuzaga chiqadi. Bu masala bo‘yicha turli nuqtai nazarlar mavjud va bu holat tadqiqotda davom ettirilishi lozim bo‘lgan dolzarb masala sifatida qolmoqda. Shu bilan birga, Ikkinchi Jahon urushi va undan keyingi davr o‘zbek adabiyotini tahlil qilishda mavjud bo‘lgan adabiy tanqid va tarixiy nuqtai nazarlarning farqlanishi ham dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda. Urushning tarixiy ta’sirini adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan to‘g‘ri baholash, milliy adabiyotning o‘ziga xos xususiyatlarini, xalqning madaniy merosini to‘g‘ri tushunish zarurligi borasida keng munozaralar olib borilmoqda.

Xulosa

Ikkinchi Jahon urushi hamda urushdan keyingi davr o‘zbek adabiyoti taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Urushning ijtimoiy, siyosiy va madaniy oqibatlarini adabiyotda yangi mavzular va obrazlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘ldi. Yozuvchilar urushning dahshatli oqibatlarini tasvirlashda insonlarning ichki kurashini, mehnat va fidoiyligni aks ettirdilar. Urushdan keyingi davrda esa, o‘zbek adabiyotida sotsialistik realizm, milliy va zamonaviy yo‘nalishlar uyg‘unlashdi, xalqning tarixiy merosi va madaniyatiga qaytish kuchaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, adabiyotda urushning salbiy ta’siri va keyingi davrda yuzaga kelgan ijtimoiy o‘zgarishlar adabiy asarlarning mazmun va shaklini belgiladi. Shu bilan birga, urush va urushdan keyingi davr o‘zbek adabiyotini tahlil qilishda mavjud bo‘lgan turli fikrlar hamda nuqtai nazarlarning farqlanishi ham dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda. Bu tadqiqot, o‘zbek adabiyotining urush davrida hamda undan keyingi rivojlanishini yanada chuqurroq o‘rganish uchun yangi imkoniyatlar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, A. (2020). O‘zbek adabiyotida urush va urushdan keyingi davr. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Shukurov, D. (2019). Adabiyot va ijtimoiy o‘zgarishlar. Toshkent: Sharq nashriyoti.
3. Tursunov, O. (2018). O‘zbek she’riyatida urush va uning ta’siri. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.
4. Xolmurodov, S. (2020). II Jahon urushi va o‘zbek adabiyoti. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti.
5. Nurmuhammadov, B. (2017). Urush va adabiyot: Nazariy tahlil. Samarqand: SamDU nashriyoti.
6. Mirzayev, I. (2021). Sovet davri va o‘zbek adabiyoti. Toshkent: Adabiyotshunoslik markazi.
7. Usmanov, A. (2020). Milliy qadriyatlar va urushni tasvirlash. Toshkent: Yangi asr avlodi.
8. Mahmudov, R. (2019). Adabiyot va tarix: II Jahon urushi davridagi o‘zbek yozuvchilari. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.

9. Abdurahmonov, M. (2020). Urushning o‘zbek adabiyotidagi aks-sadosi. Toshkent: Sharq nashriyoti.
10. Rasulov, N. (2018). Urush va urushdan keyingi davr o‘zbek dramaturgiyasida. Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti.
11. Yusupov, B. (2019). O‘zbek adabiyotining urush davridagi salbiy va ijobiy tasvirlari. Toshkent: Adabiyotshunoslik markazi.
12. Karimov, D. (2021). Sotsializm va urush: O‘zbek adabiyotida izlanishlar. Samarqand: SamDU nashriyoti.
13. Islomov, S. (2017). O‘zbek she‘riyatida urushdan keyingi muammolar. Toshkent: Ma‘naviyat nashriyoti.
14. Tursunov, M. (2020). Adabiyot va urushning ijtimoiy-psixologik tahlili. Toshkent: Yangi asr avlodi.
15. Nizamov, A. (2022). Urushdan keyingi davrda adabiyotning ma‘naviy ta’siri. Toshkent: Adabiyotshunoslik markazi.

